

Босак А. О.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва
Національного університету «Львівська політехніка»*

Мустафаєва Л. А.
*магістрант
Національного університету «Львівська політехніка»*

Bosak Andriy
*Ph.D., Associate Professor of Department
of Management and International Business
National University «Lviv Polytechnic»*

Mustafaieva Leila
*Graduate student
National University «Lviv Polytechnic»*

ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ: ПОШУК НОВИХ РИНКІВ ЗБУТУ

Анотація. У статті досліджено перспективи розвитку вітчизняного агропромислового комплексу в умовах євроінтеграції та розширення присутності на азійських ринках сільськогосподарської продукції. Здійснено статистичний аналіз поточного стану українського аграрного сектору. Досліджено структуру виробництва сільськогосподарської продукції та її експорту за видами продукції та ринками збуту. Виявлено чинники формування міжнародної конкурентоспроможності продукції аграрного сектору, доведено неоднорідність впливу цих чинників на різні види сільськогосподарської продукції на різних ринках збуту. Вивчено вплив євроінтеграції на розвиток українського агропромислового сектору, виявлено перспективи та загрози подальшого розширення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Сформовано напрями розвитку аграрного сектору України та виявлено сильні і слабкі сторони зростання його експортного потенціалу.

Ключові слова: аграрний сектор, сільське господарство, експорт сільськогосподарської продукції, європейська інтеграція, зона вільної торгівлі, міжнародна конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, пшениця, зернові культури, продукція тваринництва.

Постановка проблеми. Сільське господарство є одним із найважливіших секторів вітчизняної економіки. Від наявності та якості продуктів харчування залежить життя і здоров'я людей, а рівень розвитку агропромислового сектору держави є ключовим елементом її продовольчої безпеки. Україна має сприятливі умови для розвитку аграрного сектору, що дає змогу забезпечувати внутрішнє споживання якісної та екологічно чистої продукції АПК та нарощувати її постачання на світовий ринок. Прогнозований світовий дефіцит продовольства та потенційне збільшення обсягів його постачання з України сприяють зростанню вітчизняного агропромислового сектору.

На сучасному етапі розвитку національної економіки України актуальним є питання зміни векторів зовнішньої торгівлі в напрямі країн ЄС та країн Азії. З початком російської агресії були введені обмеження на імпорт українських товарів на територію РФ, скорочуються обсяги торгівлі з Білоруссю, Казахстаном та Вірменією. Ця ситуація вплинула на всю економіку України та спричинила зміну структури зовнішньої торгівлі в частині вугільної, металургійної, машинобудівної та хімічної галузей.

Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС Україна отримала нові можливості щодо експорту своєї сільськогосподарської продукції. Україна посідає лідируюче місце у світі за обсягами експорту зерна та входить у десятку найбільших експортерів сільськогосподарської продукції. Однак потенціал розвитку АПК не використовується повною мірою через недосконалість відносин на земельному ринку, недостатнє інвестиційне забезпечення, технологічне відставання і непрозору конкуренцію. Європейський ринок характеризується відносно високою купівельною спроможністю населення, але він ставить і

високі вимоги до якості продукції. Система квотування суттєво обмежує присутність національних виробників на ринку країн ЄС, часто присутні і певні технічні бар'єри.

Натомість зростання азійського ринку дає українській продукції сільського господарства шанси збільшення продажів за рахунок фізичного обсягу поставок та можливості продажу продукції нижчого рівня якості, ніж для країн ЄС. Ширший асортимент, відсутність квот і технічних бар'єрів, зростання обсягів поставок цілком компенсують наявність тарифного захисту і вищі витрати на транспортування продукції. Водночас на азійських ринках є певні економічні і політичні ризики, та й рівень конкуренції зростає за рахунок присутності північноамериканських, китайських та австралійських виробників. Залишається відкритим питання формування ефективної стратегії конкурентної боротьби вітчизняних сільськогосподарських виробників на різних ринках збуту. Актуальними також є проблеми державного регулювання аграрного сектору та підтримки власних виробників на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення особливостей розвитку вітчизняного АПК, його інвестиційної підтримки та державного регулювання зробили А.Г. Бабенко [1], Т.В. Мацибора [2], Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдован та ін. [3], А.В. Пужай-Черета [4]. У багатьох наукових роботах висвітлювалися фундаментальні підходи щодо реформування сільськогосподарського сектору, залучення іноземних інвестицій та удосконалення державного регулювання. Проблеми розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією за участі України знайшли відображення у роботах Н.Є. Голомші та О.Я. Дзядикевич [5], І.О. Крюкової, Т.Є. Калини, В.П. Пантелєєва

та С.М. Мінакової [6], С. Кулицького [7], О.І. Лисак та Л.О. Андрєєвої [8], О.В. Шубравської [9]. Вплив Угоди про асоціацію України та ЄС на перспективи євроінтеграції у сільському господарстві досліджували такі вчені, як М.М. Дорош-Кізім, О.О. Дадак та Т.С. Гачек [10], К.М. Пугачова та О.О. Шеремет [11].

Дослідження проблем експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції потребує постійного моніторингу та оновлення статистичної бази. Мінлива кон'юнктура зовнішнього та внутрішніх ринків сільськогосподарської продукції вимагає перегляду принципів зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних аграрних виробників та врахування економічних і політичних змін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Розширення зони торгівлі України стабілізує економіку і надасть нові можливості її розвитку за рахунок появи нових країн-партнерів, валютних надходжень, оптимізації ресурсів та технологічного оновлення. Однак збільшення кількості ринків збуту й асортименту експортної продукції вимагає формування чітких критеріїв і пріоритетів, які дадуть змогу приймати обґрунтовані рішення щодо обсягів і черговості поставок. Цілі тактичного і стратегічного планування розвитку АПК повинні бути узгоджені між собою, виникає потреба оптимізації ресурсів і, можливо, збільшення рівня централізації управління сільськогосподарським виробництвом. Актуальним залишається оцінювання впливу євроінтеграції на вітчизняний АПК у довгостроковій перспективі і вивчення чинників формування міжнародної конкурентоспроможності на азійських ринках.

Цілі статті. Метою статті є вивчення перспектив розвитку вітчизняного АПК в умовах євроінтеграції та розширення присутності на азійських ринках. Для досягнення поставленої мети слід виконати такі завдання: 1) дослідити поточний стан українського аграрного сектору; 2) здійснити статистичний аналіз виробництва та експорту сільськогосподарської продукції України; 3) вивчити чинники формування міжнародної конкурентоспроможності продукції аграрного сектора та оцінити напрям їх впливу в умовах України; 4) оцінити вплив євроінтеграції на розвиток українського АПК; 5) сформувані напрями розвитку аграрного сектору України та виявити сильні і слабкі сторони розвитку його експортного потенціалу.

Вклад основного матеріалу дослідження. Україна має потужний аграрно-виробничий потенціал, експорт сільськогосподарської продукції є одним з основних джерел надходжень валюти до бюджету. Однак сільське господарство в Україні розвивається нестабільно, що пояснюється залежністю від кліматичних умов, динамікою світових цін, недостатністю інвестицій та недосконалим державним регулюванням. Проблеми державного управління пов'язані насамперед із невпорядкованістю ринку землі сільськогосподарського призначення та непрозорістю розподілу державного фінансування [1, с. 85–88].

Доходність сільськогосподарських підприємств є дуже мінлива у розрізі регіонів та окремих галузей АПК, що ускладнює прогнозування ризиків та моделювання цінової політики. Для сталого розвитку аграрного сектору необхідно створити умови для підвищення рівня інвестиційної привабливості окремих регіонів і територій [2, с. 50–52]. Публікації останніх десяти років засвідчують, що проблеми залучення іноземних інвестицій та технологічного оновлення АПК вирішуються дуже повільно, є багато спекуляцій на тему продажу землі сільськогосподарського призначення, галузі виробництва пшениці та птахівництва поступово монополізуються [3, с. 396–399]. До проблем реформування галузі АПК в

Україні фахівці також відносять відсутність системних підходів щодо взаємодії всіх секторів галузі, надмірне податкове навантаження, корупцію у дозвільній системі, низьку кваліфікацію молодих спеціалістів, відставання аграрної науки, неузгодженість дій різних органів державного управління [4, с. 47].

Потенціал розвитку експорту України особливо великий у галузі зернових, насамперед пшениці. Споживання пшениці у світі зростає, а показники врожайності у нас можна суттєво підвищити [5, с. 49–52]. Науковці відзначають, що треба розвивати експорт найбільш значущих для бюджету видів продукції (озима пшениця, озимий ячмінь, кукурудза, рослинна олія, полуниця, насіння соняшнику та боби сої) і тих, виробництво яких можна суттєво наростити (м'ясо, птиця, молочні продукти) [6, с. 196–207].

Про досяжність цілей збільшення обсягів експорту свідчить той факт, що тільки за 2015 р. 11 областей, що спеціалізуються на аграрній сфері, збільшили експорт продукції з 1,1% до 26,1%. Отже, за умови удосконалення механізму роботи АПК та виходу на нові ринки збуту з якісною продукцією маємо можливість стати світовим лідером продовольчої сфери [7, с. 49–59]. Дуже важливою є співпраця Міністерства аграрної політики та продовольства України з іншими міністерствами та відомствами, зокрема Міністерством економічного розвитку і торгівлі України щодо просування української аграрної продукції на зовнішні ринки. Необхідно продовжувати роботу щодо збільшення безмитних квот, які надає ЄС, і зниження ввізного мита ЄС на імпорт української продукції. Також доцільно збільшувати експорт продукції з доданою вартістю – продукції переробної промисловості [8, с. 148].

Міжнародна співпраця в агропродовольчій сфері повинна враховувати екологічні аспекти, а також розбіжності продовольчої політики різних країн, зміну харчових уподобань, розвиток медичної науки тощо [9, с. 87–92]. Більшість авторів наголошують на позитивних аспектах виходу продукції АПК України на ринки ЄС: безмитна торгівля, якість харчових продуктів, квоти, сертифікація та стандарти. Однак не слід забувати і про зростання витрат задля дотримання стандартів безпеки та дотримання санітарних, фітосанітарних, технічних, митних і податкових вимог Єврокомісії [10, с. 54].

Не всі фахівці поділяють оптимізм щодо розвитку експорту продукції сільського господарства України до країн ЄС. К.М. Пугачова та О.О. Шеремет на основі розробленої ними гравітаційної моделі доводять, що «українські експортери вже у 2017 р. досягли межі зростання зовнішньоторговельного обороту й у майбутньому не мають резервів для суттєвого збільшення експорту агропродовольчої продукції. Це вимагає від державної влади активізації переговорного процесу щодо збільшення розміру квот на постачання сільськогосподарської продукції до ЄС» [11, с. 88].

Аграрна галузь української економіки демонструє стабільний розвиток і є основою розширення її експортного потенціалу. Кожна область України спеціалізується на певних продуктах (табл. 1, 2). Основним напрямом українського агробізнесу є рослинництво (близько 70% сільськогосподарської продукції). Найбільші обсяги в експорті продукції рослинного походження займають зернові культури (1188,2 млн. дол.), насіння та плоди олійних (213,8 млн. дол.), готові харчові продукти – залишки та відходи харчової промисловості (166,1 млн. дол.), продукти переробки овочів (69,9 млн. дол.), а також какао та продукти з нього (57,2 млн. дол.).

В обсягу продукції тваринного походження найбільша частка молока та молочних продуктів (98,3 млн. дол.),

Таблиця 1

Рейтинг топ-3 регіонів за виробництвом сільськогосподарських культур

Місце регіонів у виробництві сільськогосподарських культур					
Культури	Області		Культури	Області	
Зернові та зернобобові	1	Полтавська	Буряки цукрові (фабричні)	1	Вінницька
	2	Вінницька		2	Полтавська
	3	Одеська		3	Хмельницька
Соняшник	1	Харківська	Картопля	1	Вінницька
	2	Кіровоградська		2	Житомирська
	3	Дніпропетровська		3	Київська
Соя	1	Хмельницька	Овочеві відкритого ґрунту	1	Херсонська
	2	Полтавська		2	Дніпропетровська
	3	Житомирська		3	Харківська
Ріпак	1	Одеська	Плодові та ягідні	1	Вінницька
	2	Тернопільська		2	Хмельницька
	3	Вінницька		3	Чернівецька

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України на 01.11.2018 р. [12]

Таблиця 2

Рейтинг топ-3 регіонів за кількістю сільськогосподарських тварин

Місце регіонів за кількістю сільськогосподарських тварин					
Тварини	Області		Тварини	Області	
Велика рогата худоба	1	Вінницька	Вівці та кози	1	Одеська
	2	Полтавська		2	Закарпатська
	3	Хмельницька		3	Харківська
Корови	1	Вінницька	Птиця	1	Вінницька
	2	Хмельницька		2	Київська
	3	Полтавська		3	Черкаська
Свині	1	Київська			
	2	Донецька			
	3	Львівська			

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України на 01.01.2019 р. [12]

м'яса та істівних продуктів (43,5 млн. дол.) Експорт продукції тваринництва за останні роки зріс на 20% [13].

Зазначимо, що основу аграрного сектору України становить сировина, зокрема продукція рослинного походження (кукурудза, пшениця, соя та ячмінь). Україна стала лідером на світовому ринку з виробництва та експорту соняшникової олії, її експорт у 2017 р. зріс на 27%. Реалізація кукурудзи зросла на +34,6%, українські фермери покращують технологію її вирощування, завдяки чому її врожайність збільшилася вдвічі – до 66 ц/га. Порівняно з європейським рівнем це небагато, в ЄС середня врожайність становить 120 ц/га. Досягти такого рівня можна завдяки вдосконаленню технологій вирощування, але це потребує суттєвих інвестицій. Вирощування кукурудзи зосереджено у Чернігівській, Сумській, Харківській, Дніпропетровській, Кіровоградській, Черкаській, Полтавській, Київській та Вінницькій областях. Саме в них склалися найкращі умови для отримання високих врожаїв, але землі під кукурудзу там уже освоєні. Подальше збільшення площ потребує розширення на південь, однак там не досить вологи. Виправити ситуацію міг би розвиток зрошення, що потребує додаткових витрат, тому без подальшого росту цін на кукурудзу або державної підтримки це не вигідно. Отже, виникає необхідність ефективніше використовувати наявні площі.

Виробництво кукурудзи в Україні досягло піку, і навіть такі перешкоди, як захисні мита, зменшать хіба що прибутки наших аграріїв. Світовий попит на цю культуру тільки зростатиме, а отже, Україні необхідно вже сьогодні забезпечити лідерство на світовому ринку, адже

зміни, яких потребує галузь, вимагають поступових системних кроків. Без них Україні не вийти на рівень Аргентини, а Бразилія має всі можливості обійти Україну в цій галузі [14].

Виробництво сільськогосподарських культур у 2017–2018 рр. зросло майже за всіма позиціями (табл. 3). При цьому у більшості товарних груп починаючи з 2015 р. спостерігалось падіння обсягів експорту. Основні причини: кризові явища в економіці, нестабільність національної валюти, втрата російського ринку збуту і заборона транзиту українських продуктів через територію РФ.

Натомість Україна стала менш залежною від імпортованих товарів і почала нарощувати обсяги власного виробництва. У структурі експорту продукції переважає продукція рослинництва – понад 50%. Частка продукції тваринництва становить 5–6% (це пов'язано з тим, що більша частина продукції не відповідає стандартам ЄС). В імпорті аграрної продукції домінують такі товари: насіння олійних культур та кукурудзи, плоди (цитрусові та банани), горіхи, риба та ракоподібні, тютюнові вироби, готові харчові продукти. Їхня сукупна вартісна частка в імпорті продовольства становить понад 55% [15]. У структурі імпорту переважають готові харчові продукти (39–45%). Це свідчить про нераціональну структуру зовнішньої торгівлі: Україна імпортує товари з високою доданою вартістю, а експортує переважно сировину чи продукцію з незначним ступенем обробки.

У 2018 р. експорт продукції АПК становив 18 841,8 млн. дол. США, імпорт – 5462,9 млн. дол. США,

Динаміка виробництва сільськогосподарських культур у 2017–2018 рр.

Культура	Загальна посівна площа, млн. га		Урожайність, т/га	
	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.
Зернові та зернобобові	61,9	69,8	4,2	4,7
Цукрові буряки (фабричні)	14,9	13,6	47,5	49,8
Соняшник	12,2	14,2	2,0	2,3
Ріпак озимий та кольза	2,2	2,7	2,8	2,7
Соя	3,9	4,5	2,0	2,6
Картопля	22,2	22,5	16,8	17,0
Овочеві	9,3	9,4	20,8	21,4
Плодові та ягідні	2,0	2,6	10,3	12,9
Виноград	0,4	0,5	9,9	11,6

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України на 01.01.2019 р. [12]

зовнішньоторговельний обіг досяг 24 304,7 млн. дол. США. Частка експорту продукції аграрного сектору у загальному експорті країни становить 39,8%, що дає значний приплив коштів до державного бюджету. Найбільшу питому вагу у загальному експорті становлять: зернові культури – 38,4%, олії – 23,3%, насіння олійних культур – 10,2% [16].

Основними імпортерами сільськогосподарської продукції України за 2018 р. стали: Індія – 9,9%, Китай – 6,2%, Нідерланди – 6,2%, Іспанія – 5,5%, Єгипет – 4,7%, Туреччина – 4,2%, Італія – 3,9%, Німеччина – 3,5%, Польща – 3,5%, Саудівська Аравія – 3,1% [16]. Основним ринком збуту сільськогосподарської продукції залишається ринок Азії (Індія, Туреччина і Китай), частка якого в структурі експорту з року в рік зменшується. Частка країн ЄС становить 31,1%, найбільшими імпортерами є Нідерланди, Іспанія та Італія. Зростає частка країн Африки (Єгипет, Туніс і Марокко). Незначні коливання в структурі експорту відбуваються з країнами СНД. Україна багато імпортує з Польщі, Німеччини та Франції, частка аграрної продукції з інших країн ЄС скорочується [15].

Чинники формування міжнародної конкурентоспроможності аграрної продукції України дещо відрізняються для різних ринків і товарів з різних секторів сільського господарства. Якщо для розвинутих країн основними чинниками будуть якість, екологічність і безпечність продукції, то для менш розвинутих азіатських країн найбільш вагомою є кінцева ціна з урахуванням умов доставки. До країн ЄС можемо продавати тільки пшеницю найвищої якості, а до країн Азії та Африки – більше зерна другого сорту і фуражного зерна. Українська продукція тваринництва (за винятком птахівництва) програє за більшістю параметрів європейським, північноамериканським та австралійським конкурентам, нагромаджує сильні позиції у секторах олії, горіхів, меду, деяких видів овочів і фруктів.

Вплив євроінтеграції загалом позитивний для України, хоча й не позбавлений певних «незручностей», особливо на початкових стадіях функціонування зони вільної торгівлі. Є великі перспективи тісної співпраці в аграрному секторі, однак свої позиції доведеться активно обстоювати. Євроінтеграція стимулюватиме модернізацію економіки України, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку [17].

Співпраця з ЄС є важливим пріоритетом зовнішньоекономічної політики України. Україна і ЄС проводять

регулярні засідання з аграрних питань, які дають можливість обмінюватися корисною інформацією та розглядати досвід ЄС в аграрній сфері, питання щодо адаптації аграрного сектору України до вимог та умов ЄС. Усі сторони зацікавлені у партнерстві, що дасть змогу вести відкрити торгівлю у продовольчій сфері.

Євросоюз надав Україні певні преференції щодо експорту деяких видів продукції, щоб компенсувати втрати через скорочення експорту до Росії. Україні надано додаткові квоти на безмитний експорт сільськогосподарської продукції до вже наявних у межах функціонування поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі Україна – ЄС. Надані додаткові преференції поживляють торгівлю та підтримають реформи, спрямовані на розвиток малих та середніх підприємств та збільшення надходжень до державного бюджету України. Цей жест ЄС вказує на готовність підтримувати тісну торговельно-економічну співпрацю та політичного зближення України з ЄС на всіх рівнях.

Преференції набули чинності у вересні 2017 р., діятимуть три роки та передбачають додаткові річні квоти з нульовим митним тарифом на: натуральний мед (2500 т), томатну пасту (3 тис. т), виноградний сік (500 т), овес (4 тис. т), пшеницю (65 тис. т), кукурудзу (625 тис. т), ячмінь (325 тис. т), деякі види круп (7800 т). За деякими позиціями квоти були скорочені (томати – на 2 тис. т, пшениця – на 35 тис. т, кукурудза – на 25 тис. т, ячмінь – на 25 тис. т). Хоча розміри цих квот могли б бути і вищими, але загалом у найближчі три роки українські аграрії можуть планувати свою роботу. Український уряд очікує, що завдяки новим квотам Україна зможе наростити обсяги торгівлі з ЄС додатково майже на 200 млн. дол., що підтримає фінансовий ринок.

Україна стала провідним експортером меду до ЄС. За останнє десятиліття експорт українського меду зріс у 7 разів, переважно за рахунок поставок до країн ЄС, на які припадає 27% світового споживання меду – щорічно це 150 тисяч тонн. Закупівельні ціни ЄС приваблюють українських медових виробників більше, ніж ціни внутрішнього ринку [18].

Основною метою підписання Угоди про асоціацію є створення розширеної та поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Ця Угода означає спрощення торгівлі між країнами за рахунок скасування тарифних та нетарифних бар'єрів на шляху товарів і послуг. Після підписання Угоди 83,1% продукції українського сільськогосподарства ввозитиметься до ЄС без мита, ще на 2% мито знизиться до нуля протягом 10 років, а на решту 14,9% категорій товарів ЄС встановлює тарифні квоти, що дає змогу ввозити певну кількість продукції

без митного тарифу. Україна ввела квоти на імпорт м'яса свинини, м'яса птиці і цукор, тоді як ЄС – на 36 видів товарів сільської та харчової промисловості. Певні категорії української сільськогосподарської продукції звозитимуться до ЄС без мита, після вичерпання цих квот буде встановлено певну невелику митну ставку в межах глобальних квот СОТ, а потім необхідно буде сплачувати мито. Ставки ввізного мита ЄС варіюються залежно від того, наскільки насичений внутрішній ринок країн ЄС. Чим вища пропозиція від внутрішніх виробників, тим митна ставка на імпорт вища, і навпаки, чим більший дефіцит товарів на ринку, тим нижчі ввізні ставки для третіх країн [19].

Значний вплив на взаємну торгівлю мають такі положення Угоди: експорт готової продукції з України в країни ЄС без мит; надання квот на безмитний експорт більшості сільськогосподарської продукції з України до ЄС; безмитне ввезення більшості видів сільськогосподарської продукції з країн ЄС; скасування субсидій в ЄС на експорт сільськогосподарської продукції до України; поступове скасування експортних мит в Україні на експорт насіння сояшнику; перехідні періоди для лібералізації ввізних мит і торгівлі послугами в Україні; прийняття європейських стандартів і сертифікатів.

Багато науковців та експертів вважають, що конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції знаходиться під загрозою. Наприклад, обсяг бюджетної підтримки сільського господарства в ЄС становить 45% сектору валової вартості продукції, а в Україні – всього лише 6%. Реалізація деяких положень, зокрема санітарних і фітосанітарних заходів, може суттєво вплинути на стан розвитку ринку продукції тваринництва, який і так не є досить конкурентоспроможним.

Піднесення сільського господарства в Україні в основному залежить від державної підтримки. Це означає, що держава бере на себе витрати на проведення наукових досліджень у галузі сільського господарства, а також на підготовку кадрів; за рахунок державних коштів здійснює охорону зовнішнього середовища, низку економічних заходів; надає сільськогосподарським підприємствам і фермерам фінансову допомогу переважно у вигляді кредитів тощо. З іншого боку, для оптимізації сільського господарства в Україні необхідним є створення робочих місць у раніше неперспективних районах, що приведе не тільки до збільшення обсягів реалізації продукції, але й до зростання рівня зайнятості населення у загальнонаціональному масштабі. Варто додати, що сучасні технології аграрного виробництва потребують високої кваліфікації працівників та інженерно-технічного складу, яких в країні недостатньо. Для підготовки таких спеціалістів слід переорієнтувати вищі та технічні навчальні заклади відповідного профілю і створити державну програму кваліфікаційного розвитку.

Попри оптимістичні прогнози розвитку стосунків з ЄС обсяги ймовірних продажів зернових до країн Азії та Африки можуть виявитися набагато привабливішими. Дослідження перспектив забезпечення пшеницею країн Азії доводять, що для отримання конкурентних переваг на цих ринках слід зважати на специфічні фактори, а саме: адаптувати наявні сорти пшениці до клімату цих країн та виводити нові сорти; отримувати доступ не тільки до ринків збуту, а й до кредитів, засобів виробництва, технологічної інформації щодо нових практик і ринків нових продуктів; підтримувати фермерів у час природних катаклізмів, покращити систему страхування врожаїв; завадити транснаціональному поширенню шкідників і хвороб [20, с. 15].

Важливим напрямом розвитку АПК України є залучення прямих іноземних інвестицій. Однак є стійка зворотна залежність приросту обсягів взаємної торгівлі внаслідок створення зони вільної торгівлі і приросту іноземного інвестування. Зовнішньоторговельний оборот між Україною та країнами ЄС за 2015–2016 рр. зріс на 7,25%, тоді як обсяг прямих іноземних інвестицій до України зменшився на 1,16%, а з України – на 0,026%. Подібний ефект спостерігався і у разі створення інших інтеграційних угруповань. Це пояснюється тим, що зняття тарифного захисту вже не стимулює іноземних інвесторів вкладати гроші у виробництво на території країни, куди можна вільно завезти власну продукцію з третіх країн [21, с. 34–36].

Виходячи з цього, слід заохочувати іноземних інвесторів кращими умовами ведення бізнесу, впроваджувати новітні технології виробництва, оновлювати матеріально-технічну базу, зменшувати податковий тиск на аграрний сектор, удосконалити систему бюджетних асигнувань, укріплювати або ліквідувати неефективні компанії, вирішувати проблеми логістики, підвищувати конкурентоспроможність малих і середніх фермерських господарств, удосконалювати систему підготовки фахівців тощо [22, с. 204].

Ефективний розвиток сільського господарства неможливий без використання методів та інструментів економіко-математичного моделювання та комп'ютерного прогнозування ймовірнісних показників врожайності, кліматичних змін, ризиків втрат через погодні умови чи розповсюдження шкідників і хвороб. На жаль, вітчизняних розробок у цій галузі вкрай мало, принаймні у відкритому доступі. У роботах іноземних науковців розглядаються питання оцінювання еластичності попиту на експорт різних сільськогосподарських культур, насамперед таких масових у споживанні, як кукурудза, соя і пшениця. За допомогою економіко-математичних моделей оцінюють і прогнозують ціни доставки, оптимальні знижки, достатній рівень субсидування, еластичність попиту і пропозиції з урахуванням сезонних і територіальних умов тощо [23, с. 506–513].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Агропромисловий комплекс України є однією з пріоритетних сфер внутрішнього економічного розвитку та основою розширення зовнішньоекономічної діяльності. Від розвитку АПК залежить продовольча безпека країни, її експортний потенціал, ефективність використання наявних ресурсів та факторів виробництва.

Одна з найбільших статей українського експорту – зернові. Тенденції розвитку експорту сільськогосподарської продукції загалом позитивні, не в останню чергу завдяки розвитку співробітництва з ЄС. Також є позитивні зрушення у торгівлі сільськогосподарською продукцією з країнами Азії та Африки. За останні роки суттєво покращився рівень технологічної оснащеності великих агропромислових об'єднань.

Спроможність українських виробників утримувати свої позиції на міжнародних ринках, диверсифікувати експорт у товарному та географічному вимірах визначається якістю національного ділового клімату, розвитком транспортної інфраструктури та логістики. Ключовими факторами міжнародної конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції виступають: прискорена модернізація національної економіки, інтеграція національних виробників у глобальні ланцюги вартості, ефективне функціонування каналів імпорту сировини, комплектуючих та обладнання, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Динаміка зовнішньої торгівлі з ЄС переконливо доводить посилення економічних зв'язків між Україною та ЄС, зміцнення позицій продукції вітчизняного виробництва на європейському ринку та привабливість торгівлі з країнами ЄС. Однак є і труднощі: система квот часто надто жорстка для наших виробників і не дає їм змоги нарощувати обсяги виробництва, вимоги до якості продукції тваринництва часто невиправдано високі, є випадки застосування технічних бар'єрів, а рівень субсидування фермерських господарств у ЄС традиційно високий.

Для подальшого розвитку експорту аграрної продукції Україні необхідно: 1) вести внутрішню політику стимулювання виробництва не тільки сировини, а й якісних та безпечних продуктів харчування, продукції переробної

промисловості; 2) визначитися з ринком землі сільськогосподарського призначення; 3) забезпечити справедливую державну підтримку всіх учасників ринку; 4) підвищити кваліфікацію працівників агросектору та інженерно-технічного складу; 5) розвивати експортні поставки зернових до країн Азії та Африки; 6) сприяти припливу прямих іноземних інвестицій у сільське господарство; 7) розвивати агротехнічну науку та методи прогнозування.

Отримані результати можуть бути використані під час формування стратегії розвитку експорту продукції аграрного сектору України та можуть стати основою для побудови економіко-математичних моделей прогнозування параметрів кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Бабенко А.Г. Державне регулювання та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 85–88.
2. Мацибора Т.В. Інвестиційна привабливість аграрного сектору України: регіональний аспект. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 49–55.
3. Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдован Л.В. та ін. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку. Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2009. 432 с.
4. Пужай-Черета А.В. Проблеми та перспективи реформування галузі АПК в Україні. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. Збірник наукових праць у 2-х вип. ПДТУ. Маріуполь, 2016. Вип. 1. Т. 1. С. 41–48.
5. Голомша Н.Є., Дзядичевич О.Я. Перспективи світового ринку зерна. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 49–52.
6. Kryukova I.O., Kalyna T.Ye., Pantelejev V.P., Minakova S.M. The export potential of the agrarian sector of Ukraine in a competitive environment. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol. 3. No. 26. 2018. pp. 196–207. URL: <http://fdk.org.ua/article/view/144833/142991>
7. Кулицький С. Питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі. Україна: події, факти, коментарі. 2015. № 23. С. 49–59. URL: http://www.nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1763:ukrajinska-zovnishnya-torgivlya-zmina-vektoru-trivaya&catid=8&Itemid=350
8. Лисак О.І., Андреева Л.О. Проблеми та перспективи експорту аграрної продукції України. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. Vol. 3. № 1. 2017. pp. 139–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/areis_2017_3_1_13.
9. Шубравська О.В. Перспективи міжнародної співпраці в агропродовольчій сфері. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 87–92.
10. Дорош-Кізім М.М., Дадак О.О., Гачек Т.С. Перспективи розвитку агропромислового комплексу України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького*. 2017. Т. 19. № 76. С. 47–55.
11. Пугачова К.М., Шеремет О.О. Зовнішньоторговельні відносини України з ЄС. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 85–90.
12. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Аграрний сектор України. URL: <http://agroua.net>
14. Виробництво кукурудзи в Україні. URL: <http://www.bakertilly.ua/news/id1294>
15. Міністерство аграрної політики та продовольства URL: <http://www.minagro.gov.ua>
16. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua>
17. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУ. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=583:silske-gospodarstvo&catid=8&Itemid=350
18. Додаткові квоти на експорт до ЄС. URL: <http://qha.com.ua/ua/analitika/dodatkovii-kvoti-na-eksport-do-s-simvolichnii-rozitiv/19355/>
19. Експорт в ЄС після Угоди про асоціацію: товари сільського господарства. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/49316/Jekspport_v_jeS_pisla_Ugody_pro_asociaciju
20. Босак А.О., Несміян Д.А. Перспективи забезпечення пшеницею країн Азії. *Вісник Одеського Національного університету ім. І.І. Мечникова. Серія: Економіка*. Том 23. Випуск 5 (70). 2018. С. 11–16.
21. Босак А.О., Жигадло О.І. Прямі іноземні інвестиції: вплив зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, проблеми і перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Випуск 22. Частина 1. 2018. С. 32–37.
22. Мустафаєва Л.А., Босак А.О. Міжнародна конкурентоспроможність аграрного сектору України: теоретичний базис і проблеми розвитку. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*. № 851. 2016. С. 199–205.
23. Reimer J.J., Zheng X., Gehlhar M.J. Export Demand Elasticity Estimation for Major U.S. Crops. *Journal of Agricultural and Applied Economics*. 44,4 (November 2012). pp. 501–515. URL: <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/137120/2/jaae484.pdf>

**ТЕКУЩЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ АПК УКРАИНЫ:
ПОИСК НОВЫХ РЫНКОВ СБЫТА**

Аннотация. В статье исследованы перспективы развития отечественного агропромышленного комплекса в условиях европейской интеграции и расширения присутствия на азиатских рынках сельскохозяйственной продукции. Осуществлен статистический анализ текущего состояния украинского аграрного сектора. Исследована структура производства сельскохозяйственной продукции и ее экспорта по видам продукции и рынкам сбыта. Выявлены факторы формирования международной конкурентоспособности продукции аграрного сектора, доказана неоднородность влияния этих факторов на различные виды сельскохозяйственной продукции на различных рынках сбыта. Изучено влияние европейской интеграции на развитие украинского агропромышленного сектора, изучены перспективы и угрозы дальнейшего расширения зоны свободной торговли между Украиной и ЕС. Сформированы направления развития аграрного сектора Украины и выявлены сильные и слабые стороны роста его экспортного потенциала.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельское хозяйство, экспорт сельскохозяйственной продукции, европейская интеграция, зона свободной торговли, международная конкурентоспособность сельскохозяйственной продукции, пшеница, зерновые культуры, продукция животноводства.

**CURRENT STATUS AND PROSPECTS FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT:
SEARCH OF NEW MARKETS OF ACQUISITION**

Summary. Agriculture is an important sector of the world trading system. Demand for agricultural products is increasing proportionately to the growth of the world's population. The food problem is exacerbated, therefore, the issue of increasing the participation of countries in the production of agricultural products is not only for their own needs, but also for export. The relevance of the study is also explained by the fact that for the Ukrainian economy, the agrarian sector has gained new significance in view of the rapid development of agribusiness enterprises, the growth of volumes of production and export of agricultural products from Ukraine in recent years. The article investigates the current state of development of Ukrainian agroindustrial complex, reveals the main tendencies of changes in the production and marketing of grain, livestock products, vegetable growing on traditional export and new foreign markets. The strategic analysis of production and export of agricultural products in the context of certain types of goods, markets and factors of international competitiveness has been carried out. It is proved that the formation of factors of international competitiveness of Ukrainian agricultural products takes place differently for markets of different countries. It is established that the influence of European integration on the competitiveness of domestic agricultural products is ambiguous. The existing system of import quotas by the EU does not contribute to the expansion of Ukrainian exports, and Ukrainian livestock production is becoming uncompetitive due to the overwhelming demands, technical barriers and the high level of subsidization of EU farms. The necessity of expanding the presence of Ukraine in the grain market of Asian countries and countries of Africa has been proved. The directions of development of the agrarian sector of Ukraine have been formed taking into account internal and external factors. The main internal factors recognized the need to streamline the agricultural land market and the permission to sell it partly, to improve state support to small and medium-sized farms, redistribute budget subsidies and targeted loans to agricultural producers, improve the system of state governance in the agrarian sector, develop research and improve the training of specialists for the agrarian sector. External factors include the need for attracting foreign direct investment, improving trade conditions with the EU, and expanding exports of grain and livestock products to Asian countries.

Key words: agricultural sector, agriculture, export of agricultural products, European integration, free trade zone, international competitiveness of agricultural products, wheat, grain crops, livestock products.